

Istraživanje demografskog i urbanog razvoja grada: primjer Đurđevca 1868. godine

Koga ne zanima kako je u prošlosti izgledao grad u kojem živi, ulica kojom svakodnevno prolazi i što je bilo na mjestu njegove kuće prije stotinu ili više godina? Na koji način krenuti s istraživanjem izgleda grada kakvog se više nitko ne sjeća i o kojem nije ništa objavljeno u literaturi? Rješenje pitanja se naizgled čini vrlo teškim, no odgovor – kao i mnogo puta – nude dokumenti spremljeni na arhivskim policama. U ovome slučaju ipak nije riječ o uobičajenim svežnjevima dokumenata, već o pravim remek-djelima starih crtača katastarskih planova i knjigama koje vrve brojevima i imenima. U sljedećim odlomcima želio bih ukratko opisati na koji je način moguće izraditi rekonstrukciju razvoja nekog naselja na temelju materijala nastalih tijekom katastarskih izmjera u XIX. stoljeću.

Pišem na temelju iskustva rada na istraživačkom projektu koji je 2011. godine dalekosežno zamišljen kao potpuna rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca od početka ranoga novog vijeka (XV./XVI. stoljeće) do danas (drugo desetljeće XXI. stoljeća). Projekt bi obuhvatio izradu demografske i urbane rekonstrukcije Đurđevca temeljenu ponajprije na pisanim i kartografskim povijesnim izvorima iz spomenutog razdoblja. Budući da bi temeljito istraživanje demografske i urbane povijesti Đurđevca i njegove okolice zahtijevalo sudjelovanje niza istraživača na višegodišnjim projektima, odlučeno je izvođenje ovog projekta podijeliti u nekoliko faza pri čemu bi svaka od njih imala izvedive i jasno definirane ciljeve koji će ponuditi konkretne rezultate u kraćem vremenskom periodu i služiti kao uvod i predložak za daljnja istraživanja. Realizacija ovakvog projekta omogućila bi izradu makete, odnosno trodimenzionalne prezentacije koja bi prikazivala izgled Đurđevca prije dva stoljeća. Takvim se prikazima (u obliku maketa) mogu pohvaliti mnogi gradovi diljem Hrvatske i predstavljaju nezaobilazan i izuzetno atraktivan dio u njihovim muzejskim postavima. Od početka provođenja, projekt je prilagođen pretpostavci da će biti iskorišten za izradu vizualno efektnog prikaza kojim bi bio dočaran rast grada Đurđevca kroz prošlost, pomoću moderne informatičke i prezentacijske tehnologije.

Na početku istraživanja postojala je određena baza

prikupljenih podataka i uglavnom razrađena metodologija rada na izvorima i obradi podataka. Izvođenje projekta zahtijevalo je informatičku podršku zbog čega je angažiran stručni suradnik za potrebe digitalne obrade podataka i prezentiranja rezultata istraživanja. Do kraja 2013. godine realizirana je prva faza projekta, a rezultati su predstavljeni u obliku rekonstruirane karte i pripadajućih tablica nužnih za očitavanje podataka s nje. U drugoj fazi predviđen je rad na povijesnim izvorima i obrada podataka na temelju kojih će biti izrađena demografska rekonstrukcija Đurđevca u XIX. stoljeću.

Đurđevac 1868. godine

Đurđevac (to je pravilni naziv ovog podravskog gradića, umjesto službenog Đurđevac) je grad u središnjoj Podravini koji administrativno pripada Koprivničko-križevačkoj županiji, a sa svojih osam prigradskih naselja broji gotovo 9 000 stanovnika. Grad je smješten u plodnoj podravskoj nizini, krajoliku omeđenom rijekama Dravom i Bilogorom i uz poznate Đurđevečke peske. Od sredine XVI. stoljeća Đurđevac je sa svojom utvrdom – danas poznatom kao Stari grad – u sastavu Vojne krajine sve do njezinog ukinuća u XIX. stoljeću. Svoje najslavnije, ali i najtraumatičnije trenutke u povijesti, Đurđevac je doživio u drugoj polovici XVI. stoljeća kada je uspješno odolijevao nasrtajima osmanske vojske o čemu svjedoči i poznata Legenda o Picokima. Prodori Osmanlija na područje Podravine pokrenuli su snažna demografska kretanja, najprije depopulaciju, a zatim revitalizaciju starih i osnivanje novih naselja te kolonizaciju. Demografski oporavak, odnosno repopulaciju, treba promatrati u kontekstu udaljavanja (u smjeru istoka) habsburško-osmanske imperijalne granice koja je prolazila tik do Đurđevca, do sklapanja mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. Od toga doba možemo pratiti kontinuirani demografski i urbani razvoj Đurđevca koji se razvija na povišenim dijelovima usred močvarnog terena što je uvelike odredilo izgled i strukturu samoga naselja.

Stanovništvo Đurđevca uvijek je bilo gotovo u potpunosti katoličko. Đurđevčani su kao krajišnici živjeli u tipičnim kućnim zadrugama. Naime, kućne su zadrug

u Vojnoj krajini bile institucionalizirani oblik života stanovništva. Karakterizirao ih je velik broj članova obitelji koji su najčešće u krvom srodstvu, patrijarhalnost, kolektivno vlasništvo nad prostranim stambenim i gospodarskim objektima i zemljišnim posjedima, zajedništvo proizvodnje i potrošnje, raspodjela rada i dobara itd. Time su zadruge neminovno utjecale na izgled samoga naselja. Diobe, a kasnije i konačni raspad kućnih zadruga, bio je ključan događaj za širenje Đurđevca, formiranje i širenje nekih prigradskih naselja (konaka), zgušnjavanje postojećih te nastanak novih ulica i kvartova u naselju.

Zašto je za početak izvođenja projekta odabrana 1868. godina? Glavni je razlog činjenica da je te godine izrađen prvi detaljni katastarski plan Đurđevca i upisnik svih čestica. To je, dakle, najstarije razdoblje za koje možemo napraviti preciznu rekonstrukciju izgleda naselja i rasporeda parcela i objekata. Na taj način omogućen je daljnji tijek istraživanja u oba smjera: i za razdoblje prije 1868. godine, kao i za razdoblje nakon te godine. Međutim, iz istog razdoblja (točnije 1866. godine) potječe i pomoćna matična knjiga *Status animarum* župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu koja je, za razliku od drugih takvih knjiga, najbolje opskrbljena podacima o kućnim brojevima što je ključno za kombiniranje ovih povijesnih izvora s kartografskim materijalom.

Za realizaciju prve faze projekta bilo je potrebno prikupiti podatke iz *Status animarum* i drugih matičnih knjiga u jedinstvenu usporednu tablicu čime je stvoren fond kućnih brojeva i obiteljskih prezimena kućevlasnika u Đurđevcu 1868. godine. Zatim su dobiveni podaci spojeni s podacima iz upisnika čestica i katastarskog plana koji sadrže popis svih katastarskih čestica te su imena kućevlasnika upisana u rekonstruirani plan naselja. Konačni je rezultat raspoređivanje svih kuća (koje simboliziraju kućni brojevi) u Đurđevcu po rekonstruiranom katastarskom planu Đurđevca iz 1868. godine.

Izvori za istraživanje i metodologija rada

Izvođenje projekta podrazumijeva rad na arhivskome gradivu koje se nalazi pohranjeno u različitim arhivima i drugim ustanovama, a nerijetko podatke valja prikupljati terenskim istraživanjem i kontaktiranjem informanata (kazivača). Primarni izvor za rekonstrukciju izgleda Đurđevca u XIX. stoljeću su kartografski materijali (prvenstveno katastarski planovi), kojima valja pribrojiti i najstarije upisnike čestica i gruntovne knjige, dok su za demografska istraživanja glavni izvor crkvene matične

knjige (krštenih, vjenčanih i umrlih) đurđevečke župe iz XVIII., XIX. i XX. stoljeća te posebno sačuvani Stalešnici (*Status animarum*) iz XIX. i XX. stoljeća (1842., 1866., 1891., 1917. godine, ukupno 9 svezaka). Neke podatke potrebne za izradu rekonstrukcije sadrže i zapisnici kanonskih vizitacija (od XVII. stoljeća, a koji su pohranjeni u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu) i povijesna građa vojnokrajiške provenijencije. Arhivska građa prikupljena je tehnikom skeniranja i fotografiranja (katastarske planove bilo je nužno skenirati i to u visokoj kvaliteti).

Korištenje kartografskih materijala nastalih u doba katastarskih izmjera u XIX. stoljeću više je puta opisala Mirela Slukan Altić. Ugrubo bismo tu građu mogli podijeliti na pisanu građu u knjižnom obliku pri čemu je najlukrativniji izvor upisnik čestica i sam katastarski plan izrađen u određenom mjerilu koji se uglavnom za svako naselje sastoji od nekoliko mapa. Katastarski planovi nerijetko su kolorirani i opskrbljeni različitim simbolima.

Pošto se Đurđevac u vrijeme franciskanske katastarske izmjere nalazio u sastavu Vojne krajine čestice su upisivane u dvije knjige: posebno građevinske čestice (*Bau-Parzellen-Protocoll*), a posebno poljoprivredno zemljište (*Grund-Parzellen-Protocoll*). Ovdje nas zanima upisnik građevinskih (kućnih) čestica koji je sastavljen na njemačkom jeziku. Upisi su izvršeni tablično u nekoliko stupaca: redom upisani brojevi čestica, podaci o vlasnicima kućnih parcela (ime i prezime, stalež, mjesto stanovanja), podaci o kućama i zgradama (kućni broj, vrsta itd.).

Ovdje posebno želim naglasiti da se materijali nastali tijekom katastarske izmjere u XIX. stoljeću, koji su opisani u gornjim redovima, mogu pronaći arhivirani u različitim uredima, odnosno ne nužno u arhivima kao državnim institucijama. Stoga u prikupljanju svih materijala potrebnih za izradu ozbiljne rekonstrukcije valja biti uporan jer se fragmentirana građa može nalaziti razasuta po arhivima svih ispostava i ureda koje su u nekoj vezi s temom istraživanja.

Zaključak

Demografski i urbani razvoj mnogih naselja u prošlosti neistražena je tema koja može dati niz novih istraživačkih rezultata relevantnih za struku, za razvoj turističkih potencijala, ali i za samu lokalnu zajednicu. Većina dosadašnjih istraživača prošlosti Đurđevca slaže se da su na razvoj naselja utjecale prirodne uvjetovanosti (okoliš i konfiguracija terena) i društvena komponenta (obiteljske zadruge). Spojem istraživanja demografske prošlosti i razmjesta parcela, objekata i različite infrastrukture nekog naselja u prošlosti, mogu se polučiti kvalitetni rezultati koji pridonose razumjevanju prošlosti nekog grada, manjeg naselja ili kraja.